

І. Загальні засади господарського права та проблеми участі держави в регулюванні господарської діяльності

Ірина Коваль

докторка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
Koval@donnu.edu.ua

Юлія Павлюченко

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
Pavluchenko@donnu.edu.ua

УДК 346.9

ОХОРОННА ФУНКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Анотація. Завдання держави щодо належного упорядкування та ефективного розвитку господарських відносин обумовлює потребу в існуванні сукупності правових норм, здатних врегулювати зазначені відносини, які утворюють галузь господарського права. При цьому процеси інноваційних перетворень у суспільному виробництві призводять до ускладнення і зміни господарських зв'язків, що відображається на меті правового регулювання господарських відносин задля забезпечення більш високого рівня їх розвитку. З урахуванням цього існує потреба у переосмисленні змісту функцій господарського права, зокрема охоронної функції.

Мета статті полягає у розкритті змісту й особливостей реалізації охоронної функції господарського права.

У процесі дослідження проаналізовано наукові погляди щодо функцій права, їх особливостей, видів функцій права та значення. Крім того, зроблено висновок про

Ірина Коваль, Юлія Павлюченко

взаємообумовленість і взаємозв'язок мети та функцій господарського права у вирішенні завдання щодо утвердження і зміцнення суспільного господарського порядку в економічній системі.

Доводиться, що тлумачення охоронної функції господарського права переважно в контексті захисту порушених прав суб'єктів господарської діяльності призводить до звуженого розуміння цього напрямку впливу господарсько-правових норм. З урахуванням того, що господарські відносини становлять результат тісного перетинання та взаємодії приватних і публічних інтересів учасників відносин у сфері господарювання, обстоюється думка, що саме цим визначається зміст охоронної функції господарського права та її призначення максимально забезпечити належне дотримання, виконання, використання, застосування відповідних правових норм.

Обґрунтовується, що для ефективної охорони господарських відносин і забезпечення правопорядку в економіці охоронні господарсько-правові норми мають регламентувати: 1) заходи й умови попередження господарських правопорушень; 2) підстави, форми і способи захисту прав учасників відносин у сфері господарювання; 3) підстави, заходи і порядок застосування заходів господарсько-правової відповідальності. Для розкриття особливостей реалізації охоронної функції господарського права охарактеризовано заходи попередження господарських правопорушень (превентивну (попереджувальну) складову), захист прав та законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання (центральної складової) та застосування господарсько-правової відповідальності як складової охоронної функції господарського права.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що охоронна функція господарського права становить вплив господарсько-правових норм на відносини у сфері господарювання, який здійснюється через диспозитивні й імперативні засоби правового регулювання, які забезпечують впорядкування господарських відносин на основі поєднання індивідуального підприємницького (майнового) інтересу з загальносуспільними і державними потребами.

Ключові слова: функції права; охоронна функція господарського права; превенція; захист прав і законних інтересів; господарсько-правова відповідальність.

Завдання держави щодо належного упорядкування та ефективного розвитку господарських відносин обумовлює потребу в існуванні сукупності правових норм, здатних врегулювати зазначені відносини. Така сукупність норм формує відповідне правове утворення – галузь права “господарське право”. Змістовне наповнення господарського права має будуватися з урахуванням мети цієї галузі права, адже спрямованість правового регулювання є важливим параметром (критерієм) оцінки його ефективності. З позиції теорії ефективності правового регулювання такий його стан охоплює сумарну ефективність всіх юридичних засобів, що використовуються для досягнення соціально-економічної мети. Відповідно, ефект правового регулювання визначається з огляду на те, в якому напрямі і якою мірою вдалося

здійснити правовий вплив на суспільні відносини, як змінилась їхня динаміка і зміст¹.

Загальносвітові процеси інноваційних перетворень у суспільному виробництві, які останнім часом набирають швидких обертів і в Україні, призводять до ускладнення і зміни господарських зв'язків у механізмі господарювання, що, зі свого боку, обумовлює необхідність якісної модернізації правового регулювання господарських відносин з метою забезпечення більш високого рівня їхнього розвитку. Успішна реалізація такого завдання значною мірою залежить від застосування відповідних засобів і прийомів правового впливу на ці відносини, що безпосередньо пов'язано з функціями господарського права, зокрема з охоронною функцією.

Законодавче підґрунтя виділення охоронної функції господарського права становлять норми Господарського кодексу України (далі – ГК України², статті 5, 20, 49, 147 та ін.) та інших законів, які визначають окремі нормативні засади змісту й особливостей реалізації цієї функції.

Дослідження функцій господарського права має як важливе теоретико-методологічне значення з огляду на необхідність осмислення і юридичної оцінки змісту й ефективності охорони господарських відносин, так і прикладну цінність, адже право знаходить своє зовнішнє вираження у відповідній формі, перш за все, у системі законодавства, яке має відповідати потребам часу.

У національній юридичній доктрині проблематика функцій права в контексті сучасних поглядів досліджена у працях В. Ковальського, О. Петришина, Ю. Рудика, О. Скакун та інших авторів. У господарсько-правових дослідженнях види функцій господарського права не отримали концептуальної розробки. Спеціальні дослідження, присвячені місцю охоронної функції серед функцій господарського права, її змістовному наповненню, взагалі відсутні.

Метою дослідження є розкриття змісту й особливостей реалізації охоронної функції господарського права.

Загальновизнаною є теза про те, що саме через функції права розкривається його мета. Мета господарсько-правового регулювання в концентрованому вигляді полягає в утвердженні та зміцненні суспільного господарського порядку в економічній системі. Вона реалізуються завдяки виконанню господарсько-правовими нормами відповідних функцій, притаманних праву загалом і цій його складовій зокрема. Взагалі характеристика функцій права тісно пов'язана з його цінністю, роллю, яку

¹ В Прозоров, *Качество и эффективность хозяйственного законодательства в условиях рынка* (Юрид лит 1991) 107.

² Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 13.07.2019).

Ірина Коваль, Юлія Павлюченко

воно виконує в організації суспільного життя. При цьому аксіологічне значення права дослідники розкривають, як правило, залежно від типу праворозуміння, але у будь-якому разі загально визнаною є його ціннісна оцінка як засобу встановлення стабільності і правопорядку в суспільстві. Сутність господарського права, як зазначає В. Мамутов, полягає у тому, що воно є інструментом, засобом забезпечення порядку в господарському обороті, стабільних “правил гри” в економіці, адекватних економічним реаліям. Зміст господарського права як системи правового регулювання становлять юридичні норми – “правила гри”, різні комбінації норм, які утворюють юридичні конструкції, що забезпечують цілеспрямований вплив на поведінку суб’єктів господарювання³.

У цьому ракурсі право, будучи соціальним явищем, виконує низку соціальних функцій, зокрема: інтегративну, функцію комунікації, соціального контролю тощо⁴, і похідних від них спеціально-юридичних функцій, основними з яких вважаються регулятивна й охоронна. При цьому, як справедливо зауважує М. Байтін, абсолютизувати будь-яке розмежування функцій права не потрібно, враховуючи насамперед той факт, що в реальному житті всі вони тісно переплетені й “незримо” присутні під час реалізації кожної функції. Усі напрями впливу права на суспільні відносини перебувають у гармонійній взаємодії та відображають складний характер процесу правового регулювання⁵.

Поняття “функція права”, як зазначає В. Ковальський, охоплює філософсько-правові, загальноправові та галузеві трактування. Філософське трактування функції права спирається на опосередкування цього поняття категоріями узагальнюючого змісту, якими є світоглядні, ідейні, соціологічні категорії права (“сенси права”, “справедливість права”, “примусове право”, “регулятивне право”, “моральність права”, “образ права” тощо)⁶.

Під функціями права в теорії права розуміють вплив, напрями впливу права на суспільні відносини. Функції права мають низку особливостей: 1) визначають напрямок (вектор) необхідного впливу права на об’єктивну реальність; 2) зумовлені сутністю права та потребами соціального розвитку (соціальним призначенням); 3) характеризуються організаційними зв’язками права й об’єктивної реальності; 4) проявляються через безпосередній процес правового впливу на об’єктивну реальність (або активність дії права); 5) відображають риси динамічного та статичного регулювання⁷.

www.pravoua.com.ua

³ В Мамутов (ред), *Хозяйственное право* (Юринком Интер 2002) 20.

⁴ Ю Сорокіна, ‘К вопросу о ценности права’ [2007] 2(22) *Философия права* 12.

⁵ Н Матузов та А Малько (ред), *Теория государства и права: курс лекций* (Юристъ 2007) 158-61.

⁶ В Ковальський, ‘Функції права: ціннісний та сутнісний виміри’ (2012) 3 *Альманах права* 58.

⁷ Ю Рудик, ‘Сучасні погляди на поняття “функція права”’ (2009) *Актуальні проблеми держави і права* 233.

Види функцій права як у загальноюридичному, так і в галузевих вимірах визначаються по-різному. У науці господарського права система і зміст функцій господарського права ще не отримали цілісного наукового обґрунтування. Ці питання розглядаються здебільшого у навчальній літературі при висвітленні загальних положень про предмет, метод, систему господарського права. Охоронна функція розглядається як самостійна функція господарського права поряд із регулятивною, попереджувально-виховною, стимулюючою. Такий підхід загалом відповідає загальнотеоретичним уявленням про охоронну функцію права як окрему серед основних юридичних (спеціальних) функцій права⁸.

У юридичній літературі зміст охоронної функції господарського права тлумачиться переважно в контексті захисту порушених прав суб'єктів господарської діяльності. Зазначається, що ця функція сприяє виробленню у праві як регуляторі суспільних взаємозв'язків цінних для особи та суспільства якостей: стабільності, детальної та зрозумілої регламентації, чітких процедур в охоронному режимі⁹.

Захист прав дійсно становить центральний елемент охоронної функції права взагалі і господарського права зокрема. Водночас призначення цього напряму впливу господарсько-правових норм є ширшим. Це пов'язано з тим, що господарське право забезпечує вплив на суспільні відносини завдяки системній дії регулятивної та охоронної функцій, їхнього взаємозв'язку. Якщо регулятивна функція забезпечує бажане для суспільства упорядкування господарських відносин, визначення активної або пасивної поведінки суб'єктів права шляхом закріплення їхніх прав, свобод, компетенції органів державної влади тощо, то охоронний блок функцій господарського права має максимально забезпечити належне дотримання, виконання, використання, застосування відповідних правових норм.

Водночас охоронна функція господарського права має особливості, обумовлені предметом регулювання цієї галузі права. Господарські відносини, які одночасно є і предметом регулювання, і об'єктом охорони, становлять результат тісного перетинання та взаємодії приватних і публічних інтересів учасників відносин у сфері господарювання. Ці інтереси можуть бути реалізовані з максимальною повнотою лише за умови належного врахування такої взаємодії в процесі впливу на ті чи інші господарські зв'язки, забезпечуючи тим самим необхідний рівень правопорядку в господарському житті. Правові засоби, котрі мають забезпечити

⁸ М Цвік та О Петришин (ред), *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів* (Право 2009) 156.

⁹ О Андреева та інші, *Господарське право України: підручник, ч 1* (2-ге вид, Харків нац ун-т внутр справ 2016) 36.

Ірина Коваль, Юлія Павлюченко

належне функціонування зазначених відносин, мають конструюватися, враховуючи необхідність узгодження інтересів учасників цих відносин, попередження та нейтралізацію ймовірних конфліктів між ними. У бажаному (ідеальному) варіанті охоронюваний правом публічний інтерес має бути спрямований на отримання блага необмеженою кількістю приватних суб'єктів і, навпаки, задоволення законного індивідуального інтересу кожним суб'єктом повинно призводити до забезпечення "спільного блага"¹⁰. Ця залежність має об'єктивне походження, природа якого зумовлена діалектичною єдністю публічного і приватного права.

У врахуванні та досягненні єдності господарських інтересів регулююча та охоронна функції господарського права істотно доповнюють одна одну, особливо в умовах ускладнення господарських відносин, появи нових учасників цих відносин із власними інтересами, можливих змін публічних інтересів залежно від соціально-економічної ситуації.

У теорії права доведено, що охоронна функція права проявляється у встановленні правом норм, спрямованих на охорону суспільно значущих відносин у різних сферах суспільного життя і викорінення шкідливих та небезпечних для суспільства варіантів поведінки. Здійснення охоронної функції складається з двох частин, а саме: забезпечення охорони суспільних відносин і викорінення небажаних для суспільства явищ. Охоронна функція права реалізується за допомогою його спеціальних охоронних норм, які встановлюють заборони на вчинення протиправних діянь і відповідні санкції за їх вчинення. Ефективність цієї функції визначається кількістю суб'єктів права, які підпорядковуються приписам охоронних норм права і не порушують їх¹¹.

Для ефективної охорони господарських відносин і забезпечення правопорядку в економіці охоронні господарсько-правові норми мають регламентувати:

- 1) заходи й умови попередження господарських правопорушень;
- 2) підстави, форми і способи захисту прав учасників відносин у сфері господарювання;
- 3) підстави, заходи і порядок застосування заходів господарсько-правової відповідальності.

Превентивна (попереджувальна) складова охоронної функції господарського права взаємопов'язана і тісно переплетена з регулятивним напрямом дії господарського права, який проявляється у встановленні позитивних правил розвитку господарських відносин (створення сприятливого правового "клімату" в економічній сфері). Такий взаємозв'язок функцій

¹⁰ И Науменко, 'Основные принципы соотношения публичных и частных интересов в гражданское право' [2009] 2(16) Ленинградский юридический журнал 198.

¹¹ Цвік та Петришин (н 8) 156.

відображує єдність, цілісність господарсько-правового регулювання та відповідає загальним принципам функціонування права. Як підкреслює В. Ковальський, закономірності реалізації права полягають у тому, що, по-перше, всі функції мають діяти одночасно (стабільність функціонування); по-друге, вони мають діяти кумулятивно, спрямовано (узгодженість функціонування); по-третє, асинхронна дія в соціумі потребує постійного коригування (координованість функціонування); по-четверте, кожна з функцій діє в певному соціально-правовому просторі, у певних межах (субординованість функціонування)¹².

Заходи *попередження господарських правопорушень* мають значний потенціал в охороні господарських відносин. Призначення превенції полягає в запобіганні правовим конфліктам і мінімізації негативних наслідків, упередженні дійсних і потенційних перешкод у здійсненні прав суб'єктів господарювання. Як відомо, набагато вигідніше для учасників господарських відносин і держави своєчасно запобігти правопорушенню, ніж застосовувати механізм державно-примусового впливу в разі його вчинення.

У науковій (переважно кримінологічній) літературі існує величезна кількість поглядів, навіть протилежних один одному, стосовно вживання та співвідношення превентивних термінів (“превенція”, “запобігання”, “попередження”, “профілактика” й іноді “припинення”, “відвернення”, “унікнення”, “недопущення”)¹³. Ці поняття мають походження з різних мов, тому, не вдаючись в етимологію цих слів, слід визнати, що спільним для них є створення умов для недопущення неправомірних дій.

Попередження (запобігання) господарським правопорушенням має проявлятися у двох площинах: 1) створення умов для недопущення вчинення господарських правопорушень (стадія правотворчості і реалізації права); 2) попередження (припинення) дій, які створюють реальну загрозу вчинення правопорушення (стадія реалізації і застосування права).

Законодавчі засади превентивної складової охоронної функції господарського права втілюються, зокрема, в нормі ст. 20 ГК України, яка вказує на спосіб захисту ‘припинення дій, що порушують право або *створюють загрозу його порушення*’¹⁴, та спеціальній нормі ч. 2 ст. 432 Цивільного кодексу України щодо спеціального способу захисту прав

¹² В Ковальський, ‘Охоронна функція права як соціальний правовий феномен’ (автореф дис д-ра юрид наук, Інститут законодавства Верховної Ради України 2011) 9.

¹³ Ю Батан, ‘Вплив превентивного механізму права на неправомірну поведінку’ в Козаченко О та Стрельцов Є (ред), *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія* (Ліон 2016) 625-42.

¹⁴ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 13.07.2019).

Ірина Коваль, Юлія Павлюченко

інтелектуальної власності – ‘застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів’¹⁵.

За допомогою подібних превентивних заходів створюються умови для забезпечення правопорядку, зокрема, на одному з найбільш важливих для економіки товарних ринків – аграрному ринку. Так, згідно зі ст. 34 Закону України “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів”¹⁶ забороняється забій тварин, які не супроводжуються ветеринарним документом, що засвідчує здоров’я тварин; а в ч. 4 ст. 36 цього ж Закону закріплено, що на агропродовольчому ринку харчовий продукт, який є непридатним для споживання людиною і становить безпосередню загрозу для її здоров’я, підлягає негайному вилученню власником та утилізації або знищенню відповідно до закону. Прикладами попередження господарських правопорушень під час виконання договорів поставки сільськогосподарської продукції є положення статей 268, 273 та 274 ГК України.

Відповідні положення містяться і в міжнародних угодах, які покладають на Україну певні зобов’язання, зокрема щодо *запобігання порушенням будь-якого права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів відносно інкримінованого порушення* (ст. 50 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності)¹⁷.

Ефективність реалізації заходів щодо попередження порушень безпосередньо залежить від повноти й чіткості закріплення цих засобів у матеріальних нормах господарського законодавства. У зв’язку з цим справедливим є твердження О. Беяневич, яка, досліджуючи особливості превентивного захисту в господарському судочинстві, дійшла висновку про відсутність кореляції між процесуальними запобіжними заходами й відповідними способами захисту права¹⁸. В авторському законодавстві прямо передбачено, що при створенні загрози неправомірного використання об’єктів авторського і суміжних прав правовласники мають право вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського і суміжних прав (п. “д” ч. 2 ст. 52 Закону України “Про авторське право і суміжні права”¹⁹).

¹⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (дата звернення: 13.07.2019).

¹⁶ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

¹⁷ Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Ст. 2989.

¹⁸ О. Беяневич, ‘Проблема превентивного захисту прав у господарському судочинстві та його меж’ (2011) 11 Українське комерційне право 34.

¹⁹ Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.

Захист прав та законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання становить центральну складову охоронної функції господарського права. Стан правової захищеності прав учасників економічних відносин безпосередньо впливає на забезпеченість правопорядку в економіці.

Захист прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання доцільно розглядати в контексті *реалізації охоронної функції господарського права* як такий стан упорядкування економічних відносин, який характеризується усуненням перешкод у здійсненні прав і законних інтересів учасників цих відносин і ліквідацією їхніх наслідків, що забезпечується застосуванням управненою особою або компетентним юрисдикційним органом забезпечених державним примусом заходів майнового та (або) організаційно-правового впливу на становище особи, що порушує, не визнає, оспорує права й охоронювані законом інтереси учасників економічних відносин.

Господарсько-правове регулювання захисту прав має забезпечуватися регламентацією в національному законодавстві як загальних положень щодо підстав, форм і способів захисту прав та законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання, так і особливостей конкретних підстав захисту (правопорушення, невизнання прав, оспорування прав) і спеціальних способів захисту окремих господарських прав та інтересів. Таке регулювання має здійснюватися з метою повного, системного й узгодженого відображення у господарському і господарсько-процесуальному законодавстві вказаних положень.

Слід враховувати, що господарсько-правовий захист має багатозначний зміст і спрямований на: а) відновлення становища учасників економічних відносин (шляхом визнання належного йому права, компенсації понесених майнових і немайнових втрат тощо); б) здійснення організаційно-правового та (або) майнового впливу на особу, що створює перешкоди в належному здійсненні прав й охоронюваних законом інтересів учасників економічних відносин; в) забезпечення правопорядку (викорінення шкідливих, небезпечних, небажаних для розвитку національної економіки й суспільства діянь).

Правопорушення у сфері господарювання є доволі розповсюдженим явищем, незважаючи на численні приписи господарського законодавства діяти відповідно до встановлених вимог, дотримуватися правил здійснення господарської діяльності, належним чином виконувати взяті господарські зобов'язання (ст. 193 ГК України). Господарські правопорушення негативно впливають на рівень захищеності прав та інтересів учасників господарських правовідносин, віддаляють сферу господарю-

вання від встановлення правопорядку, знижують позитивний регулюючий вплив норм господарського права. Найбільш ефективний засіб боротьби з господарськими правопорушеннями – *господарсько-правова відповідальність*. Її застосування є наступною складовою охоронної функції господарського права.

Господарсько-правова відповідальність відіграє важливу роль у здійсненні охоронної функції господарського права, що впливає з мети і функцій цієї відповідальності, сформульованих у науці та певною мірою відображених у господарському законодавстві. Згідно з ч. 2 ст. 216 ГК України застосування господарських санкцій має гарантувати захист порушених прав і законних інтересів громадян, організацій та держави і забезпечувати правопорядок у сфері господарювання. Отже, мету господарсько-правової відповідальності можна визначати у вузькому (як гарантування захисту учасників господарських відносин шляхом перекладання негативних наслідків правопорушення з потерпілої сторони на правопорушника) та у широкому значенні (як засіб забезпечення правопорядку у сфері господарювання)²⁰.

У найбільш загальному розумінні юридичну відповідальність можна розглядати як реакцію держави на неправомірну поведінку учасників правовідносин. Негативна реакція держави проявляється у закріпленні підстав, заходів юридичної відповідальності (санкцій) і порядку їхнього застосування, правозастосовної діяльності уповноважених органів щодо застосування заходів юридичної відповідальності, що у сукупності має сприяти виконанню юридичною відповідальністю низки функцій. При цьому у теорії права сформовано позицію, що функції юридичної відповідальності здійснюють специфічний вплив на суспільні відносини, який сприяє досягненню мети правового регулювання певної сфери суспільних відносин²¹. Погоджуючись із цим, можна додати, що юридична відповідальність, виконуючи покладені на неї функції, здійснює істотний вплив на особу, суспільство і державу.

Зазначене дає дослідникам підставу розглядати функції юридичної відповідальності в аспекті конкретних проявів функцій права. Наприклад, серед усіх функцій юридичної відповідальності М. Кельман на перше місце поставив функцію загального попередження правопорушень, на підставі чого зробив висновок, що інститут юридичної відповідальності бере участь у реалізації охоронної функції права²². Натомість В. Копейчиков виділяв дві основні функції відповідальності, а саме: виховну і

²⁰ Бобкова А (общ ред), *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий* (Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н Н 2008) 679.

²¹ Л Головин, 'Отношения юридической ответственности в плане теории правоотношений' (1994) 2 Юрист 19.

²² М Кельман, *Теория права* (Ин-т внутр справ при НАВСУ 1998) 272-3.

правоохоронну, поділяючи останню на каральну та правовідновлюючу²³. У навчальній літературі охоронну функцію юридичної відповідальності характеризують як таку, що спрямована на захист позитивних суспільних відносин шляхом нормативно встановлених відповідних механізмів притягнення винних осіб до відповідальності у разі порушення норм права²⁴. Отже, юридична відповідальність через покладені на неї функції забезпечує виконання охоронної функції права.

Господарсько-правовій відповідальності як галузевому виду юридичної відповідальності певною мірою властиві всі функції останньої. Також на неї покладено виконання власних функцій, обумовлених сферою, метою застосування відповідальності, загальною метою правового регулювання господарських відносин. При цьому функції господарсько-правової відповідальності визначаються як основні напрями її діяльності, соціально-економічний результат, який досягається через застосування господарсько-правової відповідальності²⁵.

Незважаючи на різні погляди дослідників на перелік функцій господарсько-правової відповідальності, все ж вони погоджуються, що цій відповідальності властиві компенсаційно-відновлювальна, стимулююча (попереднього стимулювання) та сигналізаційна функції. Так, Г. Пронська зазначала, що господарсько-правова відповідальність, здійснюючи стимулювання правомірної поведінки, попереджає правопорушення у майбутньому, а саме стимулювання має приватний і загальний характер. Вона підкреслювала, що загальна превенція – це навчання на чужому досвіді, а приватна – на власному, та наголошувала, що від цього виграють і боржник, і кредитор, і держава загалом²⁶. Отже, виконання господарсько-правовою відповідальністю стимулюючої функції допомагає у здійсненні охоронної функції господарського права.

Певним охоронним потенціалом наділені й інші функції цієї відповідальності. Так, компенсаційно-відновлювальна функція, що полягає у відновленні майнових втрат, спричинених правопорушенням, та сигналізаційна функція, яка інформує про існуючі недоліки у діяльності правопорушника, які йому потрібно виправити і врахувати іншим при співпраці з ним, безумовно, сприяють виконанню господарським правом охоронної функції.

У контексті окреслених функції господарсько-правової відповідальності варто звернути увагу на існуючі напрями у її розумінні як по-

²³ Копейчиков В (заг ред), *Загальна теорія держави і права: навчальний посібник* (Юрінком Інтер 2000) 205.

²⁴ О Іваненко, 'Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні' (автореф дис канд юрид наук, Київський нац ун-т внутр справ 2007) 12.

²⁵ Г Пронська, *Вибране* (Освіта України 2013) 651.

²⁶ Там само 659.

Ірина Коваль, Юлія Павлюченко

зитивної (проспективної) та негативної (ретроспективної) відповідальності. Під позитивною відповідальністю розуміють обов'язок правомірно діяти, відповідально ставитися до своїх зобов'язань, вона існує у звичайних правовідносинах і не пов'язана з правопорушенням. Натомість за ретроспективного підходу до розуміння відповідальності вона визначає негативні наслідки протиправної поведінки і є покаранням за правопорушення²⁷. У чинному законодавстві можна знайти підтвердження обох трактувань господарсько-правової відповідальності (ч. 5 ст. 23, ч. 5 ст. 24, ч. 3 ст. 32, ч. 6 ст. 36, ч. 8 ст. 69, статті 274, 303, 308, 313, 314 та багато інших ГК України). Цілком очевидно, що позитивній відповідальності більше властива стимулююча функція, а ретроспективній – дві інші.

Також викладене дає змогу зробити висновок, що господарсько-правова відповідальність тісно пов'язана з виділеними вище превентивною (попереджувальною) складовою охоронної функції господарського права та захистом прав і законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання. Якщо превентивні заходи не спрацювали і вчинено господарське правопорушення, то в дію приводиться механізм господарсько-правової відповідальності, заходи якої визнано способами захисту порушених прав і законних інтересів (ст. 20 ГК України). Так само, як захист порушених прав та законних інтересів, господарсько-правова відповідальність спрямована на їх відновлення, але водночас застосування її заходів має найбільш відчутний негативний ефект майнового або організаційного характеру для порушника.

Особливостями господарсько-правової відповідальності є, по-перше, те, що підстави її застосування, звільнення від неї, заходи відповідальності можуть визначатися не тільки законом, а й домовленістю сторін (наприклад, у господарському договорі), по-друге, існує можливість вибору порядку застосування санкцій, якщо інше не передбачено законом. Ці особливості є проявом поєднання імперативних і диспозитивних заasad господарсько-правового регулювання, які забезпечують необхідну свободу поряд із помірними обмеженнями прав суб'єктів господарювання у прийнятті рішень у конкретних умовах з урахуванням власних інтересів, і, відповідно, підвищують ступінь виконання охоронної функції господарського права.

Зазначена функція господарського права у контексті господарсько-правової відповідальності проявляється через закріплення у законах відповідних норм права. При цьому ефективність охоронної функції господарського права більша, якщо норми права містять диспозицію і санк-

www.pravoua.com.ua

²⁷ Мамутов (н 3) 858-9.

цію, оскільки на законодавчому рівні одразу встановлено як підставу, так і заходи відповідальності. Прикладами норм права з такою структурою можна назвати норму ст. 274 ГК України, якою закріплено конкретні порушення договору контрактації сільськогосподарської продукції та господарські санкції; норму пп. 3.3.4 п. 3.3 ст. 3 Закону України “Про державну підтримку сільського господарства”, що встановлює підставу та санкцію за порушення цінової дисципліни щодо об’єктів державного цінового регулювання²⁸. Натомість диспозитивні норми щодо відповідальності, зокрема господарсько-правової, як правило, не конкретизовані в інших нормативно-правових актах, тому ступінь сприяння виконанню охоронної функції права доволі низький. Прикладом може бути така норма ст. 18 Закону України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції”: ‘Особи, винні в порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом’²⁹.

У сфері застосування господарсько-правової відповідальності є певні проблемні моменти, як-от: відсутність важелів забезпечення дотримання досудового порядку реалізації господарсько-правової відповідальності та виконання рішень, прийнятих за його результатами; низький відсоток виконання рішень щодо застосування господарських санкцій. Ці проблеми заважають виконанню функцій цієї відповідальності та створюють уявлення щодо її необов’язковості. Це здійснює негативний вплив на ефективність охоронної функції права, а тому вимагає відповідного законодавчого врегулювання.

Висновки. Охоронна функція господарського права становить вплив господарсько-правових норм на відносини у сфері господарювання, який здійснюється шляхом попередження господарських правопорушень, застосування способів захисту прав учасників відносин у сфері господарювання, зокрема й заходів господарсько-правової відповідальності, на підставі поєднання диспозитивних й імперативних засад регулювання, які забезпечують такий стан впорядкування господарських відносин, який є результатом взаємоузгодження індивідуального підприємницького інтересу із загальносуспільними і державними потребами в підтримці й утвердженні господарського правопорядку.

Зміст охоронної функції господарського права становлять засоби правового впливу, які охоплюють превентивну (попереджувальну) протидію правопорушенням у сфері господарювання, припинення правопорушень, інших перешкод у здійсненні прав та обов’язків учасниками

²⁸ Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.

²⁹ Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1561-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>> (дата звернення: 13.07.2019).

відносин у сфері господарювання, застосування до порушників заходів захисту і господарсько-правової відповідальності.

Ефективність впливу правоохоронного інструментарію господарського права на суспільні відносини залежить не тільки від того, наскільки адекватно відтворюються у відповідних правових нормах моделі поведінки, забороненої законом, інтереси учасників цих правовідносин, способи подолання можливих конфліктів правових інтересів, а й від стану реалізованості правових приписів у реальному господарському житті шляхом їх дотримання, використання, виконання учасниками господарських відносин і застосування юрисдикційними органами.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Andrieieva O ta inshi, *Hospodarske pravo Ukrainy [Commercial Law of Ukraine]* (Kharkiv nats un-t vnutr sprav 2016) (in Ukrainian).
2. Kelman M, *Teoriia prava [The Theory of Law]* (In-t vnutr sprav pry NAVSU 1998) (in Ukrainian).
3. Prozorov V, *Kachestvo i jeffektivnost' hozjajstvennogo zakonodatel'stva v uslovijah rynku [The Quality and Efficiency of Economic Legislation in the Market Conditions]* (Juridicheskaja literatura 1991) (in Russian).
4. Pronska H, *Vybrane [Selected]* (Osvita Ukrainy 2013) (in Ukrainian).

Edited books

5. Batan Yu, 'Vplyv preventyvnoho mekhanizmu prava na nepravomirnu povedinku' ['Influence of the Preventive Mechanism of the Law on Unlawful Behavior'] v Kozachenko O ta Streltsov Ye (red), *Pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani [Legal Influence on Unlawful Behavior: Actual Faces: Monograph]* (Ilion 2016) (in Ukrainian).
6. Bobkova A (pod obshch red), *Hozjajstvennyj kodeks Ukrainy: nauchno-prakticheskij kommentarij [Economic Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary]* (Yzdatel FL-P Vapniarchuk N N 2008) (in Russian).
7. Kopieichykov V (red), *Zahalna teoriia derzhavy i prava: navchalnyi posibnyk [General Theory of State and Law: Tutorial]* (Yurinkom Inter 2000) (in Ukrainian).
8. Mamutov V (red), *Hozjajstvennoe pravo [Commercial Law]* (Jurinkom Inter 2002) (in Russian).
9. Matuzov N i Mal'ko A (red), *Teoriya gosudarstva i prava: kurs lekcij [Theory of State and Law course of Lectures]* (Jurist 2007) (in Russian).
10. Tsvik M ta Petryshyn O (red), *Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [General Theory of State and Law: a Textbook for Law Students]* (Pravo 2009) (in Ukrainian).

Journal articles

11. Belianevych O, 'Problema preventyvnoho zakhystu prav u hospodarskomu sudochynstvi ta yoho mezh' ['The Problem of Preventive Protection of Rights in Economic Justice and its Boundaries'] (2011) 11 *Ukrainske komertsine pravo* 34 (in Ukrainian).
12. Golovin L, 'Otnosheniya juridicheskoy otvetstvennosti v plane teorii pravootnoshenij' ['Relationship of Legal Responsibility in Terms of the Theory of Legal Relationships'] (1994) 2 *Jurist* 19 (in Russian).
13. Kovalskyi V, 'Funktsii prava: tsinnisnyi ta sutnisnyi vymiry' ['Functions of Law: Value and Meaning dimensions'] (2012) 3 *Almanakh prava* 58 (in Ukrainian).
14. Naumenko I, 'Osnovnye principy sootnosheniya publichnyh i chastnyh interesov v grazhdanskoe prave' ['The Basic Principles of the Relationship of Public and Private Interests in Civil Law'] [2009] 2(16) *Leningradskij juridicheskij zhurnal* 198 (in Russian).
15. Rudyk Yu, 'Suchasni pohliady na poniattia "funktsiia prava"' ['Modern Views on the Concept of "the Function of Law"'] (2009) *Aktualni problemy derzhavy i prava* 233 (in Ukrainian).
16. Sorokina Ju, 'K voprosu o cennosti prava' ['On the Question of the Value of Law'] (2007) 2 *Filosofija prava* 12 (in Russian).

Thesis

17. Ivanenko O, 'Sutnist yurydychnoi vidpovidalnosti ta rol pravookhoronnykh orhaniv u yii zabezpechenni' ['Essence of Legal Liability and Role of Law-Enforcement Body in Ensuring it'] (avtoref dys kand yuryd nauk, Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav 2007) (in Ukrainian).
18. Kovalskyi V, 'Okhoronna funktsiia prava yak sotsialnyi pravovy fenomen' ['The Protective Function of Law as a Social Legal Phenomenon'] (avtoref dys doct yuryd nauk, Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy 2011) (in Ukrainian).

Iryna Koval
Yuliya Pavlyuchenko

PROTECTIVE FUNCTION
OF ECONOMIC LAW

ABSTRACT. The State's task to appropriately streamline and efficiently develop economic relations necessitates the availability of a body of legal provisions which can regulate these relations and form the branch of economic law. At the same time, the processes of innovative transformations in public production result in the complication and change of economic relations, and this affects the purpose of legal regulation of economic relations for the sake of ensuring a higher level of their development. With this in mind, there is a need to take a new look at the content of the functions of economic law, in particular, its protective function.

The purpose of the article is to elucidate the content and the specific features pertaining to implementation of the protective function of economic law.

In the course of the research, the author analyzes scientific views on the functions of law, their characteristics, types of functions of law and importance. Furthermore, the author makes a conclusion that the objective and the functions of economic law are interdependent and interrelated in the context of resolving the issue of establishment and enhancement of the social economic order in the economic system.

Ірина Коваль, Юлія Павлюченко

The author substantiates that if the protective function of economic law is interpreted mainly in the context of protection of violated rights of business entities, this results in a narrowed understanding of this line of the impact made by economic law provisions. Given that economic relations are the result of close intersection and interaction of private and public interests of participants to relations in the economic activity domain, the author argues that this is what determines the content of the protective function of economic law and its objective to maximally ensure the appropriate observance, implementation, use, and application of relevant legal provisions.

It is substantiated that for the efficient protection of economic relations and for ensuring the rule of law in economy, the economic law provisions of protection should regulate: 1) measures and conditions for prevention of economic offenses; 2) grounds, forms and methods to protect the rights of participants to relations in the economic activity domain; 3) grounds, measures and procedure for using measures of liability under economic law. With a view to elucidating the specific features of the protective function of economic law, the author characterizes the measures for prevention of economic offences (preventive component), protection of rights and legitimate interests of participants to relations in the economic activity domain (central component) and application of liability under economic law as a component of the protective functions of economic law.

Based on the conducted research, the author makes a conclusion that the protective function of economic law is the impact of economic law provisions on the relations in the economic activity domain exerted through the dispositive and imperative methods of legal regulation which ensure the streamlining of economic relations through a combination of the individual business (property) interest and the common social and public needs.

KEYWORDS: functions of law; protective function of economic law; prevention; protection of rights and legitimate interests; liability under economic law.